

abstract | abstrakt ▷

Článek představuje základní teoretické přístupy muzeologických „škol“. Historii můžeme studovat jenom pomocí historických metod. Současnost je však něco jiného. Je tvořena časovým dvorcem (E. Husserl), můžeme mluvit o rozlehlé přítomnosti (W. James). Proto metody dokumentace nedávné přítomnosti a dokumentace současnosti nemohou být identické. Můžeme pozorovat nedostatek dokumentace současnosti ze strany přírodních věd. Správná dokumentace současnosti závisí na rozšíření svobody v konkrétní zemi.

The article introduces basic theoretical approaches of museological „schools“. We can study history only by way of historical methods. The present is something different. It is made by time court (E. Husserl), we can speak about spacious present (W. James). Therefore the methods of the documentation of recent history and the documentation of present time cannot be identical. We can see the lack of documentation of present day made by nature sciences. The correct documentation of present day depends on the extend of liberty in a concrete country.

PhDr. Jan Dolák, PhD. (*1962)

Ředitel Katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví na Masarykově univerzitě v Brně, odborný asistent na Katedře etnologie a muzeologie na UK Bratislava, bývalý viceprezident ICOFOM, předseda muzeologické komise Asociace muzeí a galerií, člen redakčních rad muzeologických časopisů (Velká Británie, Rusko, USA, Slovensko, Česká republika), jeho práce jsou citovány doma i v zahraničí, organizátor a spoluorganizátor řady muzeologických konferencí doma i v zahraničí, člen muzejních rad v České republice, předseda Asociace muzeí a galerií.

PhDr. Jan Dolák, Ph.D.

Dokumentace současnosti a nedávné historie.

Domácí a zahraniční přístupy.

Dokumentace současnosti je nebo by měla být jednou z nejdůležitějších činností většiny muzeí. Ne všech. Např. kanadské the Royal Tyrrell museum zaměřené na zkoumání druhohorních ještěřů sice může dokumentovat i současnou reflexi „jurských parků“, ale o mnoho více ne. Pouze při dokumentaci současnosti můžeme podchytit, tedy zdokumentovat, celý průběh jevu, od jeho počátků (třeba projekt stroje), přes získávání surovin a součástek, vlastní výrobu, až po propagaci a vyhodnocení prodeje stroje doma i v zahraničí. Občas se sice můžeme setkat s názory, že dokumentace současnosti je „sebevraždou dějin“, že někdy v šedesátých letech 20. století byla historie nahrazena „prezntismem“, tedy že si vytváříme přítomnost jakou chceme apod. Tyto názory považují za teoreticky slabě zdůvodněné a pro praktickou činnost muzeí naprosto nevyužitelné.

Teoretiky zaměřené na dokumentaci současnosti bych si dovolil rozdělit do 3 skupin:

- **nadšení:** G. Cedrenius, Z. Z. Stránský,
- **vyvážení, umírnění:** P. van Mensch, F. Waidacher, I. Maroevič a mnoho dalších,
- **skeptičti:** Američan G. E. Burcaw. V jeho případech však slovo skeptický neznamená nepřátelsky naladěný.

Přes početnost prací o dokumentaci současnosti¹ existuje jen minimum pokusů tento termín nějak definovat či přímo ohraničit. Co to ta současnost (přítomnost) vlastně je? Např. v archeologii a geologii se občas používá datování BP – Before present, před současností. Za přelom je považován 1. leden 1950, kdy současnost začíná. Tedy 2000 BP je rok 50 před naším letopočtem. Nic proti tomuto přístupu, pro potřeby dokumentace současnosti je však málo použitelný. Pokud pojmem historii jako dění v minulosti, pak jde o stavy (jevy) minulé, které můžeme zkoumat pouze historickými metodami, a to včetně jevů velmi nedávných.

Současnost je však něco jiného. Jde o časové rozhraní mezi minulostí a budoucností.

Už sv. Augustin ve své analýze času upozornil, že nemůže jít o nějaký bezrozměrný bod na časové ose. Člověk, který recituje báseň, ji musí celou umět čili mít v paměti, recituje ji verš za veršem. Posluchač, který ji nezná, si skládá slova a verše, až má nakonec stejné vědění jako přednášející. Celá doba přednesu je tedy přítomností.

Podle zakladatele fenomenologie, prostějovského rodáka E. Husserla tvoří vědomí přítomnosti **časový dvorec**, totiž bezprostřední jednota:

- **retence** (z francouzského *retenir*, podržovat v paměti), čili podržování právě uplynulého v širším vědomí přítomnosti,
- **prezentace**, čili toho, co se přítomnému vědomí právě představuje,
- **protence**, čili předjímání bezprostředně očekávaného.

Retence se liší od paměti tím, že vzpomínka je třeba vyvolávat zvláštním aktem intence, kdežto právě uplynulé má člověk k dispozici přímo, jinak by řeči nemohl rozumět. Podobně člověk podržuje čili retinuje třeba souvislost filmu, kdežto kdo začátek neviděl, musí se na souvislosti vyptávat. Podobně o přítomnosti uvažoval britský filozof Alfred North Whitehead. Český filozof Jan Patočka mluvil o „jednotné funkci očekávání, zpozorování a podržování jsoucna.“ K podobným závěrům došel i americký psycholog William James, který psal o „rozlehlé přítomnosti“ (spacious present). Jako příklad si uveďme 20. leden 2009, kdy z Bílého domu odchází George W. Bush a jeho prezidentství se stalo minulostí. Týž den nastupuje Barack Obama a jeho prezidentství je současností.

Je tedy očividné, že stanovení nějaké pevné hranice mezi minulostí a budoucností je nemožné. Ve skutečnosti dokumentujeme nikoli nějakou jednotnou minulost či současnost, ale nekonečné množství minulých a současných

¹ Z poslední doby např. sborníky z odborných seminářů konaných v Technickém muzeu v Brně.

stavů, událostí, skutečností, které se velmi často prolínají.

Proč je třeba se tímto tak podrobně zabývat? Známe nejednoho muzejního historika, pro kterého minulost končí rokem třeba 1945 a je hluboce přesvědčen, že provádí dokumentaci současnosti, což je však názor mylný. Koneckonců i prostým selským rozumem dojdeme k závěru, že ani holocaust ani střelba do Národního muzea Praze v roce 1968 není přítomnost. Naštěstí.

Tím vůbec nestavím potřebu dokumentace současnosti a nejnovějších dějin proti sobě, naopak. Z každé dokumentace současnosti se jednou stane dokumentace dějin. V obou případech však můžeme vyprofilovat možná jemně přesto však existující rozdíly v metodách práce. Pouze v dokumentaci současnosti je možné předvídaní, dokumentace onoho předvídaní a porovnávání s následným skutečným průběhem skutečnosti, reality.

Už v předmuzejním období velmi často nebylo základní myšlenkou vzpomínání na staré dobré časy, ale reflexe současných potřeb. Např. Gottfried Wilhelm LEIBNIZ (1646–1716) v projektech na zřízení vědeckých akademií, které zpracoval např. pro Berlín, Paříž, Petrohrad či Drážďany, kladl velký důraz na formování sbírek reprezentujících dobou vědu a techniku. Také nejstarší česká muzea byla výrazně současná. Brněnské Františkovo muzeum se zabývalo (1. polovina 19. století), výzkumem podzemních vod, pokrokových metod v zemědělství. Při zakládání českých regionálních muzeí najdeme přímo ve stanovách nejednou akcent na dokumentaci průmyslu, což nemohlo být pojímáno v druhé polovině 19. století nic než jako dokumentace současnosti. Také Národopisná výstava Československá v roce 1895 byla výrazně současná, stejně jako zakládání umělecko-průmyslových muzeí, která měla svými dílnami bojovat proti upadajícímu vkusu obyvatelstva. Dá se podle mého názoru vysledovat určitý trend od více méně aktivní dokumentace současnosti k postupnému převládání historismu ve vývoji českých muzeí.

Po únoru 1948 tlak na dokumentaci současnosti (v dobové terminologii dokumentaci socialismu) sílil. Ne díky nějaké muzeologické vyspělosti tehdejších vedoucích představitelů, ale z prostého důvodu, že bylo třeba dokladovat, že máme více ledniček a televizorů než naše babičky. To bylo sice pravda, ale už se nesměl současný stav porovnávat s počtem a kvalitou ledniček a praček třeba ve Švédsku či Nizozemí.

Po listopadu 1989 se muzea zbavují ideologického balastu a konečně mohou zabývat i dříve tabuizovanými tématy. Muzea však mnohdy dokumentaci socialismu nepřetavila do odpovídající dokumentace současnosti, ale zcela tyto přístupy opustila. S vaničkou se tedy

vytilo i dítě. Dokumentaci změn v 90. letech 20. století považují za tristní.

V současné době jsme svědky většího akcentu na dokumentaci současnosti, ale domnívám se, že stále příliš spokojeni být nemůžeme. Také se domnívám, že hlavní problém není v nepochybení problému z hlediska teorie oboru, ale hlavní problém je v praktické činnosti muzeí.

Za další klíčový problematický moment v dokumentaci současnosti považují poměrně nízké zapojení přírodních věd. Přitom dokumentace současnosti přírody je pro muzejní svět stejně důležitá jako dokumentace společnosti. Na obranu muzejních přírodovědců třeba ihned říci, že oni tuto dokumentaci nepochybně dělají. Podle knihy manželů van Menschových² dokonce více než muzea zaměřená na společenské vědy. Výsledky své práce však většinou chápou jen prizmatem své vědy o přírodě a méně už jako dokumentaci současnosti. Přitom v mnoha případech nelze společenskovědný a přírodovědný výzkum (dokumentaci) od sebe nějak striktně odlišit. Koneckonců je Lednicko-valtický areál artefaktem či naturfaktem? Nepochybně obojím. Přírodní vědy se, podle mého názoru, od muzeologie vzdalují, což je nepochybně ke škodě obou oblastí. K zajímavým muzeologickým článkům zaměřeným na přírodní vědy se dostávám dosti zřídka. Přírodní vědy nejsou příliš vidět i v mnoha výukových programech muzeologických pracovišť, což je škoda.

Zkušenosti ze zahraničí jasně ukazují na přímou úměru provádění kvalitní dokumentace současnosti s mírou svobody projevu v konkrétní zemi. V rodném městě Mao Ce-Tunga v čínském Shaoshanu je rozsáhlá expozice věnovaná „velkému kormidelníkovi.“ Celkové vyznění expozice je krédem, pouhým vyznáním víry. Z hlediska pochopení dějin Číny ve 20. století je expozice více škodlivá než užitečná. Hongkongské Historické a archeologické muzeum představuje obavy obyvatel Hongkongu ze sjednocení s Čínou, které prorůstaly až do veřejných demonstrací. Zemí částečně „bez 20. století“ je Rusko. My máme tu výhodu, že můžeme tvrdit, že k nám byl sovětský vzor socialismu importován, i když to tak úplně není pravda. Našich pomahačů „sovětského importu“ nebylo málo. Rusko tuto „výhodu“ nemá. Expozice moskevského Státního historického muzea je dotažena pouze do roku 1917. Hodnocení dalšího období je přenecháno Muzeu současných dějin. V ruských muzeích najdeme četné příklady prezentace sovětské techniky či úspěchů sportovců, ale do celkového hodnocení 20. století se ruským kolegům moc nechce.

Výběr dokumentovaných jevů provádíme především podle dle kritéria **výjimečnosti**.³

Oněch výjimečných událostí si všímáme poměrně dobře. Třeba válek a jiných forem extrémní represe. Z mnoha příkladů jmenujme třeba Muzeum okupace v Rize, House of terror v Budapešti, tu část expozice v Národním muzeu v Buenos Aires, která je věnována válce o Falklandy (Malvíny), expozice v dubrovnickém Námořním muzeu a v lublaňském Muzeu novějších dějin připomínající bolestivé dělení Jugoslávie.

Je dobře, že si těchto výjimečných skutečností všímáme. Podle mého názoru se však daleko méně věnujeme dokumentaci jevů podle kritéria **frekvence**. Tedy těch nejběžnějších a nejtýpističtějších jevů doby. Příkladem by mohla být Skandinávie. Např. Národní muzeum v Kodani ukazuje nejen protiregiovské stávkou z 80. let, ale i osobní výpovědi imigrantů dokladující jejich někdy obtížnou asimilaci v cizím prostředí. Podobné „deníky“ můžeme spatřit v kvalitním Muzeu moderních dějin ve slovinském Celje.

Že dokumentace současnosti nebyla jen problémem východního bloku svědčí např. ustanovení švédského SAMDOKu v 1977 a řada teoretických prací. Na téma dokumentace současnosti se již v roce 1984 konalo zasedání ICOFOMu v nizozemském Leidenu – Collecting today for tomorrow⁴ a začínají se objevovat články poukazující na „černou díru“ v dokumentačních aktivitách muzeí (Oliver Green – UK).

Je nad rámec tohoto článku se zabývat otázkou, zda se za oněch třicet let ona černá díra v **celosvětovém** měřítku zacelila či ne. Osobně se domnívám, že se situace přece jen zlepšila, ale rozhodně ne dramaticky. ■

Klíčová slova:

muzeum; muzeologie; dokumentace současnosti, nejnovější dějiny; E. Husserl; W. James; J. Patočka; A. N. Whitehead

Keywords:

museum, museum studies, documentation of present time, contemporary history, E. Husserl; W. James; J. Patočka; A. N. Whitehead

Literatura:

- KÁŇOVÁ, J. *Teorie a praxe – dokumentace současnosti*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2006. ISBN 80-86413-31-3.
- MEIJER – VAN MENSCH, L. – VAN MENSCH, P. *New trends in museology*. Celje: Museum of Recent History, 2011. ISBN 978-961-6339-292.
- SOFKA, V. *ICOFOM STUDY SERIES 6: Collecting today for tomorrow*. Paříž: ICOM, 1984.
- STÖHROVÁ, P. *Teorie a praxe – dokumentace společnosti*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2007. ISBN 80-86413-40-3.

² MEIJER – VAN MENSCH, L. – VAN MENSCH, P. *New trends in museology*. Celje: Museum of Recent History, 2011. ISBN 978-961-6339-292.

³ SAMDOK používá termín *progresivnost* – já raději *výjimečnost*, neboť ten zahrnuje jevy jak pozitivní tak i negativní.

⁴ SOFKA, V. *ICOFOM STUDY SERIES 6: Collecting today for tomorrow*. Paříž: ICOM, 1984.